

FYRIORD (av Hulda Garborg)

Våren 1923 bad eg Garborg leggje handskrifti til dagbøkane sine ned på Universitetsbiblioteket; det lykttest meg altfor vyrdlaust å la dei liggje lenger i eit trehus på landet.

Han gav meg då den tunge pakka med lause konsept-blad, tettskrivne på båe sidur, men bad meg lese dei igjenom fyrr eg gøymde deim - "for å sjå, um der var noko gale".

Eg las dei då. Og eg fann, at dette i røyndi var eit framhald av "Knudahei-Brev", som kom ut i 1904.

Dagboki tek til 25.-1.-05, og hovudsaki hev her og vore "å skrive tankane frå seg" - men sikkert denne gongen òg i von um at desse tankane kunde bli til hjelp for det "arme, heimlause, amerikafarande folket" hans. Enno var det mang ei sanning han "ut av sin alders visdom" hadde å segje. Men hugen til å forme reine diktbøker, var ikkje lenger sterk nok; brev- eller dagboksformi vart då den naturlege. Eingong nemnde han noko um ei samling "Labråten-brev", men det namnet kom ikkje til å høve. Det vart ikkje berre brev frå Labråten, Askerheimen sin, han no kom til å skrive, um enn storparten er derifrå, det vart òg denne gongen mykje frå Knudaheio, noko frå Kol-
<side nr=II>
botnen, og sumt fra andre stadir og land. So vart då dagboksformi tilsist den einaste. (Dette var elles ei form som han kjende seg vel heime i og hadde nytta i fleire av bøkane sine).

- Dagbøkane frå dei siste tjuge åri vart då som so mange andre av skriftine hans Eg-bøkar, skapte av den ustaggande gran-skartrong, fyrst og fremst i sitt eige sjæleliv, som han stundom sjølv kalla sjukleg. "Å, kor eg kjenner meg att", skriv han ein gong - "er det noko som k u n d e vera godt, må eg øydeleggje det ved å grava brutalt i det" -. Han, den bljuge, smålåtne drøymaren kjende det heilt naturlegt å skrive um sitt personlege, indre og ytre liv alltid, det var eit emne som aldri gav fred. Atter og atter måtte han "skrive seg sjølv frå seg -.

Men um han aldri so mykje skreiv for å greie alle dei vande flokar for seg sjølv, so vilde han òg at andre skulde skyna han, sam-

stundes med at trongen til å vera "lærer" dreiv honom -.

For oss austlendingar, som meir liknar dei gamle nordmenner i det, at me helst talar med skjemt og få ord um personlege ting, er det vel noko av ei psykologisk gåte, at ein mann med Garborgs lag og lynde kunde leggje seg sjølv og sitt so ope fram. Men sikkert hev dette samanheng med det religiøse grunnfrage i han. Å finne "sanningi", fysst og fremst i og for seg sjølv, vart det store livsspørsmålet. Men det vart ikkje nok å granske seg sjølv inn i den mest avløynde sjælekrå. Han måtte skrifte for å få fred. Leggje sitt liv fram til ein spegil og ei åtvaring for andre. Men den "store syndi" hans, var syndi mot det fjerde bodet, som drog <side nr=III>

alle andre syndir etter seg. Frå Vestlandsheimen sin derburte millom lungheiane, dei han so sårt elska, bar han med seg ei byrd, som han tidt nok freista å kaste av seg, men likevel alltid sjølv la nye steinar til. At han hadde vraka farsgarden sin vart til ei livs-lang samvitspine. Han var den burtkomne sonen. Når den gamle åttargarden kom i framande hender og far hans seig inn i gruvling og tunglynde, so han tilsist gjekk or livet for eigi hand, var skuldi hans. All si von hadde faren sett til denne eldste sonen, som han elska på sin underlege måte - redd for å synde mot Gud ved denne altfor store kjærleik, som drog hugen hans til verdi. Til jordi og åttartanken. Heimen vår skulde vera i himilen. -

Men me veit no, at det ikkje var berre dette som førde Eivind Garborg inn i tunglynde, det var og andre ting han la tungt på seg i den tidi. Han fekk m. a. sak med ein granne um noko kvernvatn, og det synte seg, at grannen hadde havt rett, det vart ei tung byrd på samvitet til den djuptenkte gruvlaren. Og ikkje berre det. Heidersmann som han var, av gammal vyrd ætt, hev han vel kjent dette som ein flekk på æra si. (Sjå Knudahei-Brev side 47-48.)

Men sonen gjekk der og kjende seg skuldtyngd som ein mordar. Garborgs soge syner i alt, kor mykje arv, ætt og umgjeving (miljø) hev å segja for eit menneskje som ikkje veit å fuske seg frå noko i livet.

Men den pinefulle sjølvgransking førde då umsider til frigjering i det milde, avklåra livssynet, som gav alderdomen hans relativ ro, det livssynet han i poetisk form la fram i "Den burtkomne Faderen", "Heimkomin <side nr=IV>.

Son", og i granskarverket "Jesus Messias", den store religiøse truvedkjenningi hans.

- Tidi millom "Kolbotn-Brev" og "Knuda-
hei-Brev" (1890-1904) var på mange måtar vond og slitsam, med politisk strid og mål-
strid utan kvile, samstundes med ein sjæle-
strid so tung, at det stundom såg ut som han måtte bogna under den.

Ei dagbok frå desse åri saknar me. Men han skreiv ei mengd med klåre, gode brev, som saman med alle bøkane fra denne tidi syner, kor nådeløst og utan stans han piska seg sjølv til botngraving i alle livsens spurs-
mål.

Eg finn det rett her å gje lesarane, helst dei unge, som ikkje var med den gongen, eit lite glimt inn i livet hans i desse urolege åri, som på mange måtar var likso forvitnelege og grøderike som 80 åri.

- Då Garborg i 1885 leitte etter ein kvile-
stad og fristad utanfor Oslo, vart det Øyster-
dalen og ikkje Jæren han valde seg. Beste
venene sine hadde han funne på Austlande,
m. a. Ivar Mortensson, og denne trugne venen
kunde han takke for "Kolbotnen", som lenge
var hans beste glede. "Denne Stogo med
Savalen er det einaste i denne verdi eg er
nøgd med" skriv han i "Kolbotnbrev" (Au-
gust 1885), og i brev til Jonas Lie 1890:
"Kan jeg ikke faa bo i Florents vil jeg helst
bo i Kolbotten". Det var då elve år sidan
han var heime på Jæren, og me som var sa-
man med han stundom i den tidi hadde ikkje
inntrykk av at han lengta dit. Tvertum.
Redd hadde han rømt frå barneheimen sin,
han måtte gjera seg fri, ta livet opp på ny
grunn. Og sopass "fri" vart han, at han
kunde skrive og tala skjemtesamt og med
<side nr=V>

skarp kritik um "Det mørke Fastland" der-
burte - sjå på det frå eit fritt støde med ut-
syn til alle leidar, og, som han trudde, utan
fåre for sjølv å gli inn i det att.

Men snart synt det seg, at kor mykje han
meinte seg fri, so sleppte dei myrke minni

aldri taket i han; barneheimen som han "selde for ei rett Linsur" vart det vonde samvitet hans alltid. Det han vilde fly ifrå og gløyme hadde for djupe røter i han, og etterkvart vart verste sorgi den, at han ikkje meir kunde vera heil, korkje i si gamle eller si nye verd.

Då han kom til Jæren att, var han ikkje den same som då han reiste derifrå. Men Jæren var heller ikkje den same. I april 1901 skriv han frå Knudaheio<fmark ind="1")">: "- - Mest framand kjenner eg meg her, der eg skulde vera heime.

Eg kjenner ikkje Folke, og det kjenner ikkje meg. Raakar eg det stundom, knotar det. Det hev fenge Jønnveg no, og må vera kultivert. Og ser dei denne Aad - - Arne Garborg skal vera, han som hev vore so lengi og so langt ute i den vide, store verdi, so vert dei serskilt framande, og kostar på seg sine aldra gildaste Knode-Ord.

Eg skundar meg av upp i Undheimsmarki og gøymer meg, her er eg då på min eigin grunn - - - Det er vel so med alt på denne jordi, at det tek seg best ut eit stykke ifrå -."

Men "ute i den store verdi" vart han heller aldri heime. Og hardt måtte han slite for å skaffe seg rom der. Etter mange vonde år var han komen inn i "statens store fehus", men vart utattjaga, fyrr han vart retteleg varm der. I august 1887 skriv han (tridje <fnote ind="1")>Knudahei-brev, side 97.</fnote> <side nr=VI>.

Kolbotn-breve): "Ja mi Sæl vart eg avsett frå statsrevisionen. Og det var ikkje Christian Friele som gjorde det, men mine eigne stortingsbøndar - med sine prestar. Det er den nye fridomen, ser du -".

Denne avsetjingi tyktest honom so dum og småleg, at han aldri gløymde det. Uendeleg bittert skriv han um denne saki. No vart det då spursmålet um å livberge seg og sine. Inkje betre visste han å ynskje seg enn heilt å få liva for sitt literære arbeid, det einaste han hadde hug til. Politiken var han hjarteleg leid av, og binde seg til eit blad for å liva, var honom ein fæl tanke. Men kva skulde han gjera?

I brev frå Kolbotn 24.-8.-87 skriv han: "I Sommer før jeg reiste, ved du, at Meningen var, at jeg skulde træde ind i Vullums Post, denne var paa 3 500 Kr. Da jeg ikke

kunde være "Dagbl." fuldt så nyttig som Vullum (er ikke saa hjemme i Udenlandspolitiken), havde jeg tænkt mig, at jeg foreløbig ialfald ikke vilde forlange saa stor Løn; mindre end hvad jeg havde i Grevstads Tid (Kr. 3000) kunde der imidlertid ikke være Tale om, der maa være Maade paa Kameratskab ogsaa - - -

Mandag viste det sig, at L. H. og hans Kompagnon - - -, havde forhandlet nærmere om Tingen. Rimeligvis er de kommen til det Resultat, at en saa berygtet Fyr som mig vilde det ikke være ubetinget heldigt at faa ind i Redaktionen - - nok er det: Tonen var en anden end i Sommer. Den Dagen kan komme, da jeg er glad ved at faa en Negerpost paa 100 Kr. Maaneden, men saa reduceret er jeg ikke endnu" -

<side nr=VII>

Men det var ikkje so greit å få forlagt bøkar heller for "en saa berygtet Fyr". Eit brev frå den danske bokreidaren Philipsen (26.-1.-1886) syner litt av situasjonen dengongen.

"- - - Saa var det Romanen: (Mannfolk<fmark ind="1"> Ja, jeg er rigtig ked af ikke at kunne sige hvad jeg har paa Hjærte derom direkte og mundtlig til Dem, i et Brev bliver det hverken saa tydelig eller saa godt - -

Der er to Spørgsmaal 1) om jeg vil have Bogen 2) Hvilke Vilkaar.

1) I første Henseende har jeg da unægtelig en Betænkelighed med Hensyn til Æmnet. Det almindelige Spørgsmaal om hvad der, kan skrives om eller ikke, interesserer mig ikke det mindste i denne Sammenhæng. Hvad her foreligger, er dette: Paa Grund af Deres Stilling som Udlænding bærer jeg det juridiske Ansvar for Bogen. Nu har der, ganske vist siden det kummerlige Udfald af Sagen mod Bangs "Haabløse Slægter" (100 Kr. Bøde) været ringe Lyst hos Regjeringen til Sagsanlæg mod "utugtige" Skrifter (Straffelovens Uttryk), men i de Tider man nu lever i tør man ikke være sikker paa noget, og navnlig kunde jeg, der er bekjendt som ivrig Oppositionsmand, nok være udsat for et Intimidationsforsøg i denne Retning, og selv om slikt ikke skulde ske, så har Regjeringen et Kobbelt af Pressehunde, der kunde slippes løs mod os, som en Forretning der satte sig

til Opgave at demoralisere og forgifte Folket ved usædelige og ugudelige Skrifter - - - Vi har jo forlagt baade Esmanns "Gammel <fnote ind="1">Kom ut same året i Bergen på Nygårds forlag.</fnote>

<side nr=VIII>

Gjæld, Strindbergs "Utopier" og E. Brandes' Bøger, der alle har været Genstand for slige Beskyldninger, men i alle disse Tilfælde har vi havt Manuskripterne eller Bogen til Forudgjøennemlæsning, vi have da kunnet danne os vor egen selvstændige Anskuelse om, hvor vidt vi kunde overtage det moralske Ansvar (ved Strindberg ogsaa det juridiske), og vi har i ethvert Tilfælde ikke været i den tragikomiske Situation, hvori Hegel bragte sig ved "Constance Ring" (Amalie Skram), at skulle vise det forførelseriske, men "utugtige" Utske langt fra sig, efter først at have paa-taget sig at staa Fadder til det. - Paa den anden Side har vi en overordentlig stor Tro til Deres digteriske Fremtid, vilde derfor sætte den største Pris paa den Ære at være Deres Forlægger - - - - Altsaa, der langen Rede kurzer Sinn er den, at vi gjerne vilde se Bogen i dens Helhed" - - - -

- Som vel var, hadde me Kolbotnen. Der freista han då ei tid å tenkje berre på bøkane sine. Det var mangt han no vona å få fred til.

I Mai 1888 kom då "Uforsonlige" ut, det politiske skodespelet, som skulde vera eit farvel til byen og bladarbeidet, og den 25de mai 1888 vart ein tridubbel festdag. "Uforsonlige" kom um morgonen, guten vår kom til ved middagsleite, og um kvelden kunde me sende attende mykje av dei 1500 kr. me hadde lånt av ein ven, då me drog tilfjells.

Men av eit drama som ikkje vert spela, kann ein ikkje liva lenge; livebrødspursmålet, som hev teke mod og makt frå so mang ein kunstnar, tok òg ofte mod og helse frå Garborg i desse åri.

<side nr=IX>

I 1889 vart "Hjaa ho mor"<fmark ind="1">ferdigskrivi i F,rstenfeld-Bruck ved Munchen. Helsa var då so skral, at det mest gjekk på livet laus. Boki skulde ut på tvo mål, og tilsist måtte Ivar Mortensson koma ned frå Noreg og frei-

ste um han kunde hjelpe til med landsmål-
utgava. Men eit sovori samarbeid synte seg
snart rådlaust; dei tvo hadde kvar sin kunst-
neriske måte, og G. måtte slite seg tilendes
åleine. I brev til Jonas Lie frå Bruck skriv
han um svevnløyse, hovudverk og trøyttleik.
"Det er smaatt stel endnu - en dag bra, næ-
ste dag daarligt - - Jeg mærker at jeg ikke
kan skrive et brev heller; der er ingen ting
som interesserer mig saa meget, at jeg gider
lave en sætning om det" -

Me var reist ut med eit lite forskot på denne
boki, lenge fyrr ho var halvferdig, og han
kjende seg piska til å arbeide, kor låk han
var. Tilsist var det raudvinen som berga boki;
den gav sopass kraft og humør at han ikkje
gav upp.

Her heime vart "Hjaa ho mor" heller lite
åtgådd. Men det som hjelpte Garborg mykje
no, var at denne boki gjorde stor lukke i
Tyskland. Ho skapte beint fram skule der.
(Gabriele Re,ter sa eingong til meg, at Gar-
borgs bok hadde gjeve henne mod til å skrive
si kvendeschildring "Aus guter Familie")

Og det stipendie han ved dette høve fekk
av "Freie B,hne"-folki hjelpte honom til eit
nytt Tysklandsupphald, dennegongen i Ber-
lin. Samværet med "det unge Tyskland" vart
på mange måtar lærerikt, m. a. kom han då
til å lesa Tolstoy og Nietzsche

<fnote ind="1")">Fysste utgåva på dansknorsk kom 1890
hjá
Philipsen, Kjøpenhamn med titel "Hos Mama".</fnote>
<side nr=X>

I Danmark lika dei førande literaturfolki
lite at Garborg vart soleis framdregin i Tysk-
land, G. Brandes, som fyrr hadde skrive sers
skynsamt og godt um Garborg, hæda no dette
"æreshonoraret" G. hadde fenge i Tyskland,
og meinte at G. hadde vorte noko "svimmel"
av det. Og den kjende "litteraturkrigen" frå
fyrst i 90 åri var beisk på baa sidur.

Men alt i 91 kom "Trætte Mænd" på Asche-
hougs forlag. Og denne boki vart seld, so
Garborg fekk betre tid, og kunde i ro "skriva
frå seg eit emne, som lenge hadde plåga ho-
nom; i 92 kom "F r e d", hjå Mons Litleré i
Bergen. Han arbeidde under høgtrykk desse
åri og bøkane kom slag i slag, trass i mot-
burd og vanhelse. Men med Fred var han
komen inn i det gamle att, og meir og meir

seig han no ned i ny religiøs gruvling. So sjuk og trøytt kjende han seg i denne tidi, at han meinte å vera endeleg ferdig. Men so ille var det då ikkje, som vel var -

- I 1895 vart livebrødspursmålet brennande att på serskild måte. Der var planar uppe um å gjera "Den 17de Mai" større, med nyskiping i ymse måtar, og Steinsvik skriv <fmark ind="1")"> og bed Garborg ta redaktørposten. Vonleg kunde han gjera rekning på Kr. 4000 um året.

Eg var i Oslo ein tur nett då, og fortalde Garborg i eit brev, at Kaupmann Dobloug hadde tala med meg um denne planen, rådde elles korkje frå eller til. (Me var då longe klåre over at me ikkje kunde vera på Kolbotn alltid. Minst hadde Garborg nervur til det, og dertil kom skulespursmålet for guten vår.)

Men sjuk og sjælesår som han var tok han dette slik, at me no var samde um å få han <fnote ind="1")">27. 3. 1895.</fnote>

<side nr=XI>

i fast bladarbeid, avdi me ikkje trudde han dugde til diktar meir. Han sende eit telegram, der han tok imot posten. I djup pine og med hopbitne tennar hev han nok sendt det telegramme.

Eit par dagar etter fekk eg brev. Bittert og sårt talar han der um seg sjølv og arbeidet sitt. Han ser det no, at det er "plikt" å ta denne posten.

Han skreiv m. a.: "Tre Brev og et Kort ventede mig ved Hjemkomsten fra Stavanger. Interessante Brev, men ikke bare hyggelige. Tak. De har git mig meget at tænke paa og modnet en Beslutning hos mig. Jeg telegraferer idag, at jeg vil gaa ind paa Doblougs Forslag med Hensyn til "Den 17de Mai" (forudsat altsaa, at han faar Arrangementet i Stand") - - -

Jeg ser klart at dette er det eneste jeg har at gjøre. Mit "Forfatterskab" er der ingen som bryr sig om alligevel, og Bøger kan jeg altid ha gjort nok af. Lad mig ofre hvad jeg har igjen af Aar og Kraft til dette - -"

..I brev av 4.4.95 svarar eg m. a.: "-
- Jeg forstod Dobloug som om man bare vilde sikre sig at faa beholde dig ved først at sikre Bladet, og saa la dig faa mere løn for dit arbeide - -

- Og saa gaar du hen og "ofrer" dig og gir

dig med paa dette! Føi mig bare denne ene gang, og la igjen din Bestemmelse om at gaa med, hvis du allerede har git den. Du ved da, at det er den største Sorg du kan gjøre mig, at snakke slik om dit Arbeide. At ingen bryr sig om dine Bøger kan du ikke mene. Alle som har Anelse om hvad Kunst er, vil da vel være enige i at det er Galskab af dig at drive med Avisskriveri - -
<side nr=XII>

- Idag ser jeg saa rolig og klart som nogensinde og føler saa sikkert, at det blir en Ulykke for dig at gaa ind i det Avis-traakket - - - La os reise hjem snarest mulig. Saa hviler du i Sommer og steller med Gaarden, og saa reiser vi ud til Høsten, og du gaar iveri med den Bog du har gjort Studier til derborte. (Paa Jæren). Vi har mange Penge<fmark ind="1">, og du udgir den nye Bog, og vi faar Stipendiet. Faar jeg saa opført "Mødre", saa faar jeg ogsaa lidt for det. Vi er friske, og vaare udsigter er bedre end nogensinde. Gjør dig saa ikke til Slave! -"

Av brevet frå Steinsvik (27.-3.-95) ser ein òg, at Garborg alt då hev vore redd for å misse stipendiet att. Der står m. a.: "At dei tenkjer på å ta frå deg stipendiet, det trur eg ikkje. Der finnst sikkert ikkje ein einaste vinstremann som korkje vil eller vågar det. Det er nok J a k o b som hev vore ute. Det skal vera han, som hev skrive innstillingi. -

Men no vert det nok retta" -

Denne "avsanningi" syner kor lite trygt det var.

- At Dagbladet same året, vonleg i marts, hadde vendt seg til Garborg att med tilbod um post, ser eg av brev frå og til meg i denne tidi. Eg skriv 22.-3.-95: "- Dit "N e i" til L. fryder mig inderlig - - du kan da vide, at bare rent økonomisk havde det været en daarlig Spekulation, 1500 Kr. på Kolbotn er m e g e t mer end 3000 i Kristiania. Og saa sælge dig med Hud og Haar! Fy for en Ulykke - - - Jeg er ikke Spor af bekym-<fnote ind="1">Eit par hundrad kronur var i den tidi ein stor rikdom.</fnote>

<side nr=XIII>

ret. Du kan vide vi greier det; selv om vi skal lære op Gutten selv deroppe, saa er det ingen Ulykke, siden han altsaa i den Grad fore-

trækker Kolbotn for Paris, Rom og alverdens andre Herligheder -"

Me var elles i denne tidi so nervøse for politiken vår, at me lite kunde tenkje på anna. Garborg var i øsing og uro stødt, og eg bed honom i dette same brevet um å koma heim. "Situationen er nu saa trist og spændende, at det næsten ikke er til at holde ud - - For mig staar nemlig en Krig som noget saa rent uudsigelig forfærdelig og sørgelig. Og det er ganske umuligt at tænke paa andet i disse Dage, da Svenskene sidder derinde paa Stockholms Slot og i Hemmelighed avgjør Norges Skjæbne -"

Um Stipend-saki skriv eg i same brevet m.a.: "Molkte Moe var hernede med alle Dokumenter i Stipendiesagen, men jeg synes ikke du skal lette dem Sagen ved at frasige dig det selv. Den Fornøielse at ta det fra dig burde de faa ha ubeskaaret -"

I eit langt svarbrev på dette skriv han m. a.: "- Jeg er glad over at du er tilfreds med mit Svar i Avissagen. Det var affattet saa kort, at jeg tror ikke jeg blir fristet med noget nyt Tilbud - -"

Selv 4000 Kr. lokker mig ikke noget særdeles - som du vil have set. Men syntes vi det var for frækt at si nei - - ja, ja, i Guds Navn, for et Par Aar fik jeg da gaa ind paa det Slaveriet. Saa var det at ta sig et Aars Ferie for at reparere al Slitage og al Slaphed og Ækelhed og Menneskeforagt . . . neigu om det lønte sig lell, nei. - D. v. s. det blev naturligvis til at jeg blev værende der - vilde ikke
<side nr=XIV>

faa, Mod til at rive mig løs igjen, - blev gaaendes der som en halvforranglet Sub-Redaktør og Malkontent i alle mine Dage" -

Attåt alt anna måtte G. i denne tidi ustanseleg på krigsstigen mot Bjørnson o. a. målhatarar, det tok òg på humør og nervur. Han skreiv sjølv i bladi, fekk andre til å skrive, og øste seg ofte opp so han vart beint fram sjuk av det. M. a. freista han fleire gonger å få Steinar Schjøtt ut mot Bjørnson. I juni 1900 segjer Schjøtt i eit brev: "Modtaget Skrivelse av 31/5. Jeg tviler paa, at jeg er den rette manden til at skrive om vore sprogforhold - - -. Jeg har netop vært i Skien og paa nært hold hørt om B. B.'s grovheter og P. L. K.'s fest for ham bakefter. Et saadant

folk døier jeg ikke lenger. Maade bør der være med alt. Dette er endda værre end Margrethamonumentet. Nei, jeg kommer vist til at si pas nu. Ialfald trenger jeg en længere tid til at fatte mig igjen - - - Torp ryger paa dig, jeg tror i V. G. for mandag. Han fortæller om de danske præster og meget andet, som han siger kun eksisterer i maalstrævernes fantasi, medens virkeligheden er den - og saa kommer akkurat hvad jeg i sin tid skrev i Norigs-soga! (Om danske præsters uvillighed til at reise herop i reformationstiden m. m.)".

I Paris 1896 var det heller låkt både med helse og humør. Men ei stor hjelp var det, at han der hadde Jonas Lie. Eg trur ein trygt torer segja, at Garborg e l s k a Jonas Lie, såg upp til honom med ein høgvyrdnad og age, som han sjeldan synte nokon mann. Det var noko bljugt og barnslegt i venskapen hans for Lie so eg stundom måtte tenkje på far og son, endå aldersskilnaden ikkje var so stor.
<side nr=XV>

Men ikkje eingong Jonas Lie kunde drive tunglynde burt. "Tuften", sonen vår, som dengongen var 7 1/2 år, og var att i Noreg - på Einabu i Øyterdalen hjå Ivar Mortensson - skreiv den vinteren for fyste gong um "far" i brev til meg. - "Hils far og lad han se mitt brev til trøst for sig vist han ikke har noe at trøste sig med - for jeg sørger rent for han ikke har det godt" -

Og det var nok fleir enn han som syrgja.

Dette brevet gav honom vel ei liti god stund, men ingenting kunde drive dei tunge tankane burt. Dei måtte han no som alltid med stort slit "skrive frå seg".

Og dette året kom då "Læraren" ut, men vart so ymse motteki. I brev av 20.-12.-96 skriv Schjøtt: "Endelig har jeg læst Læraren". De fordømte blæksprutene som anmelder gir jeg phanden med phedt paa - gjør ligevel en undtagelse med Tambs Lyche. Han udtalte i "Kringsjaa", at det var den gamle diktning "Over Ævne"(d. v. s.: lærarens kristendom havde den gamle (nationale?) feil, som alt andet hos os, at være "over ævne"). Jeg gik til bogen med en vis ulyst. Men saa til min glæde, at T. L. har taget grundelig feil. Netop ikke "over ævne"! Det er jo den rene praktiske kristendom.

Altsaa noget ganske nyt! - - Hvorledes kunde du tro, jeg ikke vilde like "Læraren"? Bjørnsons "Over Ævne" (baade I og II) synker jo ned til et tankeexperiment ved siden av "Fred" og "Læraren" -

Eg minnest enno kor glad Garborg vart over dette brevet. Ikkje alltid hadde Schjøtt leti so vel yvi bøkane hans, og det veit eg gjorde G. meir vondt, enn han vilde vedgå. Stundom skreiv han bittert um dette, for

<side nr=XVI>
Schjøttts umdøme sette han sers høgt. Men S. var klassikar og den "moderne fin-de-siécle-literaturen" som han t. d. rekna "Mannfolk" med til, kunde han lite greie.

I same brevet skriv S. òg um stipend-saki:
- "Jeg er aldeles ude af humør og har vendt mit sind mot de store prærier. Tanken paa, at budgetkomiteen afslaar digtergage (faar vel endnu haabe, den vil hjælpe dig paa anden maade, ialfald at du beholder hvad du har), medens samtidig stortinget maaske ansetter X som professor, kan bringe en nervesterkere person end mig til vanviddets rand -"

Nokre månar fyrr hadde Garborg "skjældt Schjøtt ut" fordi han var "kald" og "likesæl", "ga pokker" i arbeidet hans, o. a. 20.-9.-96 skriv Schjøtt ei lang forklåring, som i røyndi - plent som G.'s brev - er ei nedløynd kjærleiks-tilståing. Dette morosame brevet sluttar so: "Lad saa alt være glemt. Din overstrømmende forbitrelse mod mig er den eneste anerkjendelse jeg paa lang tid har faaet -"

- Garborg tenkte ofte i desse åri for ålvor på å flytje frå landet liksom Jonas Lie hadde gjort - for å få arbeidsfred. D. e. for å koma heilt ut av politiken o. a. som gav æveleg uro og nerveslit. Våren 1895 tenkte me sterkt på Paris. "Det er betre guten lærer seg fransk enn provinsdansk", meinte G.

Men me kunde ikkje rive oss laus. Um vinteren kunde det vera bra å vera ute, men når sumaren kom, lengta me etter Kolbotnen. Og når striden gjekk som hardast her heime var det uråd å vera burte, kor mykje ein trong fred og kvile.

- Frå hausten 97 til hausten 98 budde me på ein gard i Stokke i Jarlsberg. Vintere-
<side nr=XVII>
ren var tung og vond, og um våren reiste

Garborg fysst til Jærs, sidan til Kolbotnen. I eit udatara brev frå denne sumaren - vonleg i august, skriv eg: - "Ja gid nu denne Tur blev bedre for dig end Jæderturen, saa du kunde bli modig og frisk, saa faar alt andet være det samme. Det sidste Brev fra Jæderen gjorde mig saa ondt, at jeg aldrig har orket at snakke om det, men tak skal du ha for det alligevel, det var saa godt og tillidsfuldt og ærligt - saa akkurat dig. Og saa blev jeg paa en vis Maade beroliget alligevel, for jeg har jo længe gaat i Angst, for at du i det religiøse var kommet saa langt fra mig -"

Det brevet som dette er svar på, er diverre burtkomi, men han fortel der, at han etter ein strid som gjekk på vitet laus no endeleg hadde rodd seg ut or mysticismens skoddeheimar -

- Endeleg i Oktober 98 fekk me ein fast heim att. Garborg var no på Lista, og eg skriv dit den 14de September og fortel at no hev Steinsvik kaupt "Labråten" i Asker, og me skulde leige av han - fyribils. "Leie 150-200 kr. pr. år, deri indbefattet en Hytte som ligger for sig selv i Tunets Øvre Ende med Æbletrær udenfor og en gammel Peis. Den indretter jeg altsaa for dig" -

Straks etter kaupte me det største huset og eit par mål hage av Steinsvik. Det er det huset Garborg budde i til han døydde.

Men samstundes med at me flutte inn her, vart planen um ei liti sumarstove på Jæren sett i verk. Um dette skriv G. i "Knudaheibrev" (side 4) noko som hev vorti mykje mistydd.

På vegen ned til Salte hadde eg eingong skjemta med at der "sju mil ikring ikkje var <side nr=XVIII> ein stein å gøyme seg attum", og ein annan gong var eg vorti litt krimfull i Knudaheio etter ei vike med hardt vondver. Av dette fann han ut, at eg ikkje dugde til å bu på Jæren. Men seinare kom han nok til det, at han sjølv minst hadde våga flytje dit for ålvor. "Det er for seint", sa han, "longe for seint - det er ikkje mitt Jæren" -

I 1899 reiste han då derburt og skulde kvile i den nye stova si. Men då han kom dit og såg, at stova var bygd større og dyrare enn han hadde tenkt, skreiv han eit brev i den villaste ørvæne og bad oss um tilgjeving fordi

han hadde "øydelaagt pengar til dette huset, som me ikkje kann bruke" -

Eg trøysta han og skjende litt, og snart vart han sers nøgd med "Knudaheio". Og i september 1900 skriv han m. a. derifrå - - "Ja, dette Jæderhytte-spørsmål holder nu paa at løse sig paa en uventet Maade: Jeg er i høi Grad tilfreds med baade Stedet og Huset - - Altsaa lader vi Huset staa. Vi beholder alle tre Stederne. Med Tid og Lempe skal vi nok faa greiet Udgifterne, og saa har vi en Bopægl for hvert Slags Humør, mens vi lever, og Tuften vil kunne realisere dem med Fordel naar vi er daue, og Folk lykkelige over at være kvit os" -

- Ifjor var jeg sindssyg. Jeg gik og kjæmpede med Angst og fæle Fristelser og saa ingen Ting, ræd Mennesker og næsten enda mere ræd for at være alene. Iaar er jeg normal igjen, og jeg forstaar da meget godt, at jeg uden Betænkning gik paa Knudaheio. Jeg vil nu ligesaa lidt undvære den som Kolbotnen, og det er netop min Drøm og Tilbøielighed dette, at ha "Hus i hver Busk" og kunne leve halvt Fanteliv. I Grunden duer du <side nr=XIX> ogsaa best til dette. Vi skal nok af og til faa brugt Jærbuhytta ogsaa" -

Noko av det verste for han i desse åri var at bøkane hans vart so mistydde. Sume blad skrytte, men på ein måte som syntte at meldarane lite eller ingenting skyna av det dei skreiv um, andre var kalde og gretne. Endå "Haugtussa", som sidan vart den mest populære, vart so ymse motteki av den høge Oslo-kritiken. I eit brev fra 1.-10.-96 skriv Schjøtt: - - "Anmeldelsen i Dagbladet var vist av K.? Den var absolut svinagtig" - -

Mest harma det honom, at "Den burtkomme Faderen" av mange vart teki for ei teologisk oppbyggjingsbok. "Garborg har nu opgit kunsten og slåt sig på gudfrygtighed og oppbyggelseslitteratur". Titelen var deim nok.

Og han som meinte, at han her hadde tala so tydeleg og klårt og ærleg um sitt syn på kyrkja og teologien, at det skulde vera rådlaut for nokon å mistyde han.

Dei kyrkjelege venene hans, som so inderleg ynskte og vilde at han no skulde vera "umvend", vogga seg i alle bibelordi og den djupe vyrdnad for "Menneskjesonen", som forfat-

taren so brennande stridde for å berge for seg sjølv og syne andre i nytt ljøs.

Han hadde vori rædd for å koma "heilt burt ifrå Jesus" sidan den "religiøse" interessa<fmark ind="1")> vakna i han att, og ikkje berre frå kyrkja. (Sjå brev til Eivind Hognestad i dagboki 26.-1.-07). Og ein ser kor han slit og <fnote ind="1")>I eit brev til meg fra hausten 97 talar han um "det nye", som no skal "erstatte hvad jeg har tapt". Og med det "nye" meiner han den "religiøse interessa". Mykje av det han hev livt på, hev "mist sitt verde" for han - o. s. b.</fnote> <side nr=XX>

grev i alle skriftir for å frelse noko av det som hadde sett so djupe merke i han frå barn- domen av, men samstundes få det klårt for seg til alle botnar.

Men det var som han segjer i "Fra det mørke Fastland" om vestlandsbonden: "Saa snart det begynder at ringe for hans Øren med de rigtige gamle gudelige Talemaader, blir han hypnotiseret". Og her v a r mange bibelord.

I det ex. av "Jesus Messias" som han skreiv i til meg då boki kom ut, hev han seinare lagt inn noko av ein påemna artikkel um "Fred på Jordi". Der stend m. a.: "For folket er vel den kirkelige antikristendom det eneste lægemiddel, siden Jesu kristendom efter femten aarhundreders kirkevirksomhed almindelig opfattes som antikristendom".

Her er i få ord meiningi hans um den kristne kyrkja. "Jesu kristendom kunde ikkje få likare lagnad på jordi, enn den som meistaren sjølv fekk" -

- På ein annan lapp stend: "Um Jesu kristendom - og um kyrkjelæra - skreiv eg for nokre år sidan ei bok "Jesus Messias", som var so god, at teologar og lækprestar samla seg um aa tyne ho, enno er ho å få i bokhandelen". - Merkande er det nemnde brevet til Eivind Hognestad frå 1907.

Dette syner godt nok, kor vonbrotin han var. Med desse heilt ut ærlege og klåre bøkane meinte han å ha gjevi grunnlag for eit ålvorsamt ordskifte, som kunde vori til gagn for folket. So vart det berre lause teologiske åtak, eller endå lausare oppgløding, tufta på mistak og slurvut lesing.

Alt etter "Trætte Mænd" (1891) var der mykje snakk og skriving um Garborgs "um-

<side nr=XXI>

vending". I brev frå denne tidi kjem dette ofte fram. Soleis skriv O. Thommessen (Verdens Gang) i eit brev til meg: "Hils Garborg fra min kone og mig og tak for bogen. Det er længe, længe, længe siden, vi læste magen til den! -

Der vrøvles forførdelig om Garborgs personlige Standpunkt. Paa Jæderen holder Chr. Bruun Foredrag om, at Garborg nu er "omvendt", og hans Elever læser med Begjærighed Trætte Mænd. Kan De ikke interviewe Forfatteren for mig? - -".

Pålag samstundes skriv eg til Garborg -: "Har vært i Verdens Gang. - - Thommessen fortalte, at Bjørnson havde sagt til ham paa et Folkemøde, at nu var Garborg bleven kristen. Ganske bestemt. Du skulde ha skrevet et brev, hvori du havde sagt at du haabed Gud havde Forladelse for dig, eller noget sligt. T. lod naturligvis som om han aldrig hadde troet paa det, men -", o. s. v.

Sjølvs var Garborg inderleg trøyt av alt-saman.

- 1898 var eg ein tur i Schlesien hjå Gerhart Hauptmann's. Garborg var på Kolbotnen, "hadde ikkje humør til å vera med". Brevi derved var myrke og fulle av vonløyse. Me skreiv alle og bad han inderleg um å koma. Hauptmann vilde la han få atelieret sitt i den store frie parken, so han kunde få vera åleine og arbeide eller kvile som han vilde, men det var rådlaust. I eit brev skriv eg m. a. til honom: "- Nu ved jo jeg alt saa meget bedre end jeg formaar at forklare dem (Hauptmann's) hvor lidet du bryr dig om noget andet end Ensomhed, og jeg havde aldrig nu igjen plaget dig med dette, hvis du ikke selv fornylig virkelig var i Tvil om, hvad

<side nr=XXII>

der i din nuværende Sindsstemning var det bedste for dig. Jeg tænkte altsaa pludselig idag: kanskje a l l i g e v e l en Reise - -"

Eg bed han koma. For å vera heilt fri kann han, um han heller vil, bu "i et av disse smaa uskyldige Bondehuse her og se os saa meget eller saa lidet du vil -"

Men ingenting hjelpte. Sidan sette eg all mi von til Jæren.

I brev av 27.-7. er eg glad for "Tegn til lysere Tider", men so ljose at han våga seg

ut, vart dei ikkje -

Ein kann vel trygt segja, at Garborg ikkje skreiv ei einaste bok utan ho var spunni ut av hans eigin såre sjælestrid; allermest gjeld dette dei religiøse bøkane hans, men det gjeld og alle dei andre. Alt i båndomen hadde han fått livsstøkken i seg, og vart som ein innkvervd, eller ein som er nedgraven under skred. Med bloduge hendar måtte han grava seg fram att, og denne pinefulle frigjeringsstriden tok heile hans liv. - Men på mange måtar hadde han si beste tid dei åri dagbøkane hans vart skrivne. Han var komin meir til ro, var friskare, og hadde "skrivni frå seg det tyngste". Og han tok til å finne hugnad i heimen sin, fann tilsist Askerbygdi vakker, og kunde endå til glede seg ved å sjå folk stundom. Livet var no "slett ikkje so verst lel."

Men sjølvsagt var det endå nok å harmast yvi og plåge seg med. Helst var det dei sociale spursmåli han framleis stræva med. Og desse tok han no upp på ein slik måte, at han fysst og fremst fekk bøndane, "sitt eige folk", imot seg. Radikal og eldhuga som ein ungdom, utrøyttande, trassug og seig heldt han på med å "hamre inn i folk", at det einaste som etter hans meining no kunde berge

<side nr=XXIII>

Noreg, ja heile verdi, var at jordi, liksom luft og vatn, vart fri for alle, etter H e n r y G e o r g e's grunntanke, som samstava so forunderleg med Moselovi og gamall jordskikk i mange land. Men kven vilde høyre på slikt i eit gamalt bondeland som Noreg, der alle meinte seg å vera sjølveigarar, kor mykje det i røyndi var "Hamburgar-jødane" som åtte jordi deira. Endå verre vart det, då han sa beint ut, at det einaste politiske program han kunde underskrive var det som dansken dr. Severin Christensen so genialt hadde utforma i verke sit um "Retsstaten". Men som alltid når noko hadde vorte "sanning" for honom, måtte han og no setja alt inn på å få denne sanningi kjend og godteki av andre. "Retsforbundets program er nu det eneste jeg kan underskrive, og "Det frie Blad"<fmark ind="1")"> er snart det eneste jeg gider læse", sa han ofte dei siste åri. Hans store sorg var, at han ikkje lenger hadde kraft til å ta i som han vilde her -

I eit brev til Garborg (1885) skriv Alexan-

der Kielland: "Jeg lykønsker os begge til Tingenes Forandring i vort Land - os begge som Patrioter, men som Forfattere trives vi begge ganske vist best, naar det gaar allersomgalest og mest bagvendt. Jeg ved ikke, om De finder at vi ligner hinanden, men jeg har den Opfatning, at Hovednerven i vort talent er Indignation, - nuvel! - her er jo endda nok at ærgre sig over, saa brødløse ere vi dog ikke, men alligevel!"

<fnote ind="1")>Det frie Blad, "uafhængigt, retspolitisk Ugeblad", Røddingsgade 2, Kjøbenhavn.</fnote>

<side nr=XXIV>

Sikkert hev det oftast vore indignationen, harmen, som dreiv Garborg til å skrive. "Ein Fritenkjar", "Ungdom", "Mannfolk", "Hjå ho Mor", den store mengd med religiøse og politiske bladstykke, o.a. er skrivi ut av ein indignation so sterk og brennande, at han ofte førde til hæding av alt heilag. Men av indignationen voks ei verds-sorg som stundom kunde føre honom ut i vill vonløyse. Likevel vart han aldri heil pessimist. I skuggen av sorgi og den djupe resignationen livde ein romantisk draum, som sistpå vart til religion. Denne draumen skyna ikkje Alexander Kielland, og vegane deira vart tidleg skilde - kor mykje dei hadde sams av tankeklårleik, heilag harm og lysande evne til spott og ironisk refsing.

- Indignationen hev vel elles vori drivfjøri for diktarar til alle tider, ikkje minst for dei europæiske "fin de siècle-diktarane" frå Kielland og Garborgs ungdom. Serleg då dei franske og russiske.

Edmond Goncourt fortel i dagboki si 26.-2.-1873) at Flaubert ein dag sa: - "Nei, det er berre indignationen som held meg uppe ... indignationen er for meg trepinnen i dokkeryggen (på Marionet-teatre) ... når eg ikkje er indignera, dett eg heilt ihop -"

Garborg sa ofte noko liknande. Når han ikkje lenger kunde "bli sint" vilde livet bli for keidsamt. Som vel var døydde ikkje evna til indignation i han, so lenge han kunde arbeide. Og han vart spara for "den endelause, grenselause keidsemd" ("la maladie littéraire, denne forbanning, som fylgjer hjernearbeidet", Goncourt).

- Siste ordi Garborg skreiv var eit stutt farvel til "det keidsame 1923" i dagboki, og

<side nr=XXV>

eit spyrjeteikn var det siste pennen hans sette på papir:

"V i l 1 9 2 4 v e r t e m e i r m o r o s a m t?"

For honom kom det allvisst med den kvila han so sårt stunda etter. Den fjortande januar let han augo sine att i den siste svevnen -".

Ein dag i december 1923 tala han um arbeidet sitt. Han kom ikkje til å skrive fleire bøkar. Heller ikkje hadde han von um å få ut nokon av dei gamle no på lengi. Andre utgåva av "Skriftir i Samling" var nyst utkomi, fleire utgåvur vilde snaut koma. Folk vilde mindre og mindre lesa ålvorsame bøkar. Og, "meir og meir høgre og - socialiststyra som lande vart", vilde han sagte snart misse diktarløni si. So kom spursmål um utkoma att. "Non stakkars renter er ingenting i disse tider, og bankene ryker jo ellers hver dag" -

Me trøysta honom og lo litt av han, som me jamt gjorde, når han tok seg slike uturvande sorgir. M. a. nemnde eg dagbøkane hans. Ja, um nokon vilde prente deim? Han fekk skrive til forleggjaren sin um det, når det leid yvi joli. Han lettna synlegt ved den tanken.

Og for meg var det og ein lette, at han no kanskje kunde koma til å gjenomarbeide dette verke sjølv og greie med utgjevingi, eit på mange måtar vandt arbeid, som han elles med munn og penn hadde overgjeve til meg eller sonen vår.

I dagboki 16.-12.-23 skriv han m. a. - - "Me hev rødt um, kva me skal gjera. Og Hulda nemnde tvo ting: eg kann freiste
<side nr=XXVI>

å få selja forlagsretten (for Framtidi) til bøkane mine, og eg kann høyre etter, um nokon forleggjar vil hava dagbøkane mine.

Det bør eg då gjera" -

Men so kom sjukdomen, og me kunde ikkje meir tala med honom um desse ting.

- Då eg fekk dagbøkane av honom, spurde eg, um han hadde tenkt på nokon, som kunde sjå igjennom manuskriptet saman med sonen vår, um eg skulde "få ein takstein i hovudet". Han tenkte seg um litt, og svara so stutt n e i. Eg nemnde då eldste venen hans, Ivar Mortensson. "Ja", sa han, "det måtte kanskje bli

Ivar - men han er jo næsten likså gammel som jeg -"

Meir vart det ikkje tala um den ting.

No vil då sonen min at eg skal gjera handskrifti ferdug til utgjeving. Og Garborgs forleggjar o. a. meiner, at ho helst bør ut med det fysste. Folk gløymer lett i vår tid, utviklingi gjeng fort, og Garborgs ord hev no som fyrr bod til hans eige tid. Vonleg vil dei vega noko i sume spørsmål som er brennande nett idag.

Seinare vil desse dagbøkane meir verte forgranskarar enn beinveges innlegg i den kulturstriden som Garborg stod like frisk og heilhuga uppi til siste stund.

So fær eg då gjera arbeidet etter beste skyn. Eg kjenner meg som under augo hans, og eg veit so visst, han vilde gjevi meg rett i at sumt av det han i ymse stemningar hev skrivt ut av sitt såre sinn, ikkje enno bør bli prenta. Det er ikkje difor burte.

Men likso trygg er eg på, at han gjerne vilde ha boki ut no. Det meste av det han der hev skrive, var slikt som han brende etter

<side nr=XXVII>
å segja folket sitt. Både den norske bonden, som han i sers meining kalla "sitt folk", og dei som "styrde dette folke ut i so mykje skam og vonløyse". 1905 med Karlstadsemja, kongevalet, nedringing av festningane våre o. a. tok hardt på han, og vekte for ei stund den gamle politiske stridshugen i han att; mange bitre tankar kom då inn i dagboki. Der kunde han tala friare enn i bladi.

Men dei religiøse og sociale spørsmåli var og vart hovudsaki. - -

- Filosofien hans var tilsist einfeld vortin. Ein dag i vinter lo han og riste på hovudet: "Å, alt det unødige tull, vi farer med! Det er ingen som har lovet oss noe gjestebud, som dere sier på Hedemarken, 'en får ta det en får og takke når en går' - naturlegvis. Det er ikke mer å si" -

Og hans tru var den, at det er livet som skal fyrebu til dauden, og det store bodet, som ber alle dei andre i seg er: " G j e r m o t a n d r e d e t d u v i l a t a n d r e s k a l g j e r a m o t d e g" -

- Men i sitt strenge rettferdskrav kunde han stundom verta einsidug, og soleis, mot sin vilje, urettvis. Fort ferdug til speord og

friske hogg etter alt som tyktest honom dumt eller uærlegt, like kvass i sine åtak på all skrymting og alt fusk var han til det siste. Og viljen var ubrotin like inn i den siste striden.

"Hvile - sans facon" var dei siste sky-
nande ordi som kom over munnen hans - -

<side nr=XXVIII>

So sender eg då ut desse dagboksbladi hans som siste bod og helsing frå ein mann som livde i strid for ideali sine og døydde i trui på deim.

Ein mann som det ikkje var svik i.

Hvalstad 1924.
HULDA GARBORG

I dagbøkane er medteki eit lite utval av brev frå og til forfattaren i den tanken, at dei skulde kaste ljøs i litt vidare ringar over arbeidet og livet hans i denne tidi. Vonleg vil dei og gje ein grand bakgrunn til sume bolkar, der uppteikningane av ymse grunnar hev vorte knappe og mindre tidvisse.